

Hvorhen Europa?

| UFFE ØSTERGÅRD: *Hvorhen Europa?*, DJØF-Forlag, København 2018, 598 s., 395 kr.

Aktualiteternes omskiftelige natur slog mig i sensommeren 2020 i færd med at lukke Uffe Østergårds bog *Hvorhen Europa?*: Medierne i det meste af Europa genlød af forsigtige officielle fordømmelser af den tyrkiske præsident Recep Tayyip Erdogans fremfærd i det græske farvand i søgen efter olie. Bortset fra den franske præsident Emmanuel Macron syntes hverken den tyske kansler Angela Merkel, den britiske premierminister Boris Johnson eller den amerikanske præsident Donald Trump at ville støtte Grækenland. De ville for den sags skyld heller ikke fordømme Tyrkiets fremfærd i Libyen, som ligeledes (delvis i hvert fald) skyldes den tyrkiske appetit på olie og gas.¹ Tyrkiets status som NATO-allieret samt i Tysklands tilfælde hensyntagen til dets relativt stort tyrkiske mindretal forklarer selvfølgelig langt hen ad vejen denne tøvende opførsel, men ikke helt.

Erdogans manøvrer i det libyske kaos stod i skarp kontrast til de „ecstatic scenes in Libya likely to shape British and French policy for years to come“, som den britiske avis *The Guardian* sejsikkert proklamerede en efterårsdag for blot ni år siden.² Den 15. september 2011 stod nemlig den franske præsident Nicolas Sarkozy og den britiske premierminister David Cameron i Benghazi for at blive hyldet af det libyske folk i kølvandet på Muammar Gadaffis fald, der var resultat af den fransk-britiske ledet intervention i landet. Ni år senere ligger Benghazi i ruiner ligesom den franske, den britiske, ja sågar hele EU's indflydelse i området. På disse ruiner af den vestlige rodepolitik er det nu Putins Rusland og Erdogans Tyrkiet, der fremstår som de nye store spillere i regionen, tilsyneladende bl.a. udstyret med en bedre forståelse for den traditionelle splittelse i Libyen mellem den vestlige Tripolitania og den østlige Cyrenaika.

Denne styrkede russiske og tyrkiske indflydelse på den arabisk-mellemøstlige scene synes at være en konsekvens af, at Putin og Erdogan træffer deres politiske beslutninger på baggrund af historien – eller rettere på grundlag af en bestemt historiebrug. Dette illustreres bl.a.

¹ Jeg skriver „delvis“, for Erdogans handlinger i Libyen skyldes åbenbart også den tyrkiske vilje til at genskabe dets indflydelse i denne tidligere del af Det Osmanniske Rige.

² Nicholas Watts: „David Cameron and Nicolas Sarkozy will savour Benghazi moment for years“, *The Guardian*, 15.9.2011. <https://www.theguardian.com/politics/wintour-and-watt/2011/sep/15/davidcameron-nicolas-sarkozy> (11.9.2020).

af Erdogans nylige beslutning om at ophæve Hagia Sophias neutrale status som sekulært museum siden 1934 for at omdanne den gamle byzantinske hovedkirke til den moske, den fungerede som mellem 1453 og 1934.³ Eller hvad med hans nylige beskyldning rettet mod den franske præsident Macron, som han anklagede for „manglen på historiekendskab“ om Frankrigs kolonisering af Nordafrika – i sandhed en ironisk udtalelse fra lederen af den tidligere osmanniske kolonimagt i netop Nordafrika!⁴ Som kontrast hertil står de store EU-medlemslande (og dermed EU) reelt svækket i Mellemøsten efter det væbnede angreb udført i menneskerettighedernes navn mod Gaddafis Libyen.

Netop værdier som menneskerettigheder, åbenhed, tolerance, multikulturalisme osv. er ellers det flag, som længe har vajet over det supranationale EU. Således refererede den tiltrædende EU-kommissionsformand Ursula von der Leyen den 27. november 2019 udelukkende til sådanne abstrakte og universelle begreber, da hun skulle give sit bud på, hvad der definerer EU.⁵ Alligevel viste EU sig ude af stand til at yde hjælp til en medlemsstat, da Erdogan i februar/marts 2020 udnyttede migrantkrisen til at sætte de græske (og dermed EU's østligste) grænser under pres i sit forsøg på at true sig til EU-støtte (eller i det mindste neutralitet) i sin olieagt i Middelhavet.

Da Italien var ved at bukke under for corona i marts/april samme år, viste EU sig heller ikke i stand til at hjælpe denne medlemsstat, der var med til at grundlægge EU. Det var Cuba, Rusland og ikke mindst Kina, der meget demonstrativt kom Italien til undsætning med teknisk hjælp og forsyninger (bl.a. af masker, coronatest og respirationsapparater, som EU-lande tilsyneladende ikke længere var i stand til at producere). Jeg husker stadig den tid i 1970'erne, hvor jeg var barn, og hvor der var indsamling i min skolegård i Frankrig til fordel for de sultende kinesiske børn. Hvordan kunne det komme så vidt, at vi i EU er blevet produktionsafhængige af Kina? Kunne det være, at EU's konkurrencepolitik (med sin overdrevne trang til at fremme et konkurrencepræget forbrug i unionen på bekostning af en EU-baseret produktion) koblet med Kinas indtog i WTO som fuldt medlem i 2001

³ Jørn Mikkelsen: „Erdogan iskolde beregning med vidunderet Hagia Sofia“, *Jyllands-Posten*, 23.7.2020. <https://jyllands-posten.dk/international/ECE12295459/erdogans-iskolde-beregning-med-vidunderet-hagia-sofia/> (13.9.2020).

⁴ „Macron draws wrath of Erdogan after ‘attempt at driving wedge’ between Turkey’s people and leader“, *Bne Intellinews*, 13.9.2020. <https://www.intellinews.com/macron-draws-wrath-of-erdogan-after-attempt-at-driving-wedge-between-turkey-s-people-and-leader-191818/> (14.9.2020).

⁵ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/president-elect-speech_da.pdf. (14.9.2020)

endte med at begunstige flytningen af store dele af den europæiske produktion til Asien og Kina i særdeleshed?

Disse indledende overvejelser kan ved første øjekast forekomme meget løst forbundne med en anmeldelse af Uffe Østergårds *Hvorhen Europa?*, men sådan er det ikke. Som det pågældende værks titel antyder, er det EU/Europa,⁶ der er det centrale tema. Østergård prøver på ingen måde at skjule sin EU-begejstring, som skinner igennem hele vejen.⁷ Der vil derfor være rig mulighed for at vende tilbage til den introduktion, jeg valgte til denne anmeldelse. Men lad os først præsentere *Hvorhen Europa?* og dens formål, som man finder krystalklart udtrykt ikke først, men sidst i bogen: Østergårds ønske med det fyldige værk er at levere en diagnose af Europas nuværende tilstand ved at kigge nærmere på „patientens“ liv de sidste 500 år. Den teori, Østergård fremsætter, er, at Europas 500 års globale dominans indledtes for alvor med opdagelsen af den nye verden mod vest i 1492 og sluttede med det europæiske samarbejdes hovmodige og forfejlede forsøg på at skabe en union i 1992. Men før vi ser nærmere på Østergårds EU-diagnose, er det nok en god idé at rette fokus mod den struktur, han har givet sit værk.

Bogen er på 598 sider (litteraturliste og stikordsregister inkluderet). Den er opdelt i 19 kapitler, hvoraf de sidste 18 er fordelt på fire dele. Første del, som har titel „Borgere og stater i Europa“, er en ret omfattende gennemgang af de vigtigste principper for nationalitet og statsborgerskab i Europa. Gennemgangen strækker sig stort set fra Trediveårskrigen og frem til vore dage og skitserer flere forskellige europæiske territorial- eller nationalstaters historisk udvikling i en ideologikritisk sammenhæng. Idéen med denne første del er at afdække, om de pågældende stater kunne have udgjort et alternativt til vore dages EU som Europas samlende princip. Der argumenteres for, at netop fordi disse stater udviklede sig under nationalismens banner, endte det galt. Anden del har titlen „Europas 500 år“ og analyserer, hvordan Europa frem til 1. Verdenskrig kunne opnå totalt verdensherredømme. Her argumenterer Østergård for, at fraværet af et centraliseret europæisk imperium og dermed den historiske opdeling i konkurrerende stater var nøglen til Europas succes. Det er imidlertid også årsagen til Europas tab af magt og til skabelsen af EF/EU, der udskød Europas forfald med næsten et århundrede (dvs. til vores nutid i stedet for tiden lige

⁶ Eller „EUropa“, som Østergård udtrykker det i et ihærdigt forsøg på at vise, at disse to størrelser, EU og Europa, er uløseligt forbundet.

⁷ Selvom denne begejstring kan spores igennem hele bogen, er både bogens indledning og fodnote 58 på side 405 meget sigende i den sammenhæng. Der fortæller Østergård, hvor tæt han fra ganske ung har været på hele det europæiske projekt.

efter 1. Verdenskrig). Tredje del hedder „EU: klemmt mellem borgere og stater“ og gennemgår den europæiske integrationsproces i et kombineret perspektiv udefra og indefra med en diskussion af EU's betydning for en midlertidig udskydelse af Europas tab af globalt overherredømme.

Den fjerde og sidste del bærer samme titel som hele bogen – eller rettere bogen har samme titel som fjerde del: „Hvorhen Europa?“. Med et fikst greb bruges det første afsnit i denne fjerde del som kontrast til de tre første dele af bogen ved at argumentere for, at Europas verdensdominans blot var en 500 års historisk parentes, der lukkes nu, idet Kina er ved at genindtage sin naturlige stilling som verdens dominerende magt og det ikke kun som et kæmpe rige (imperium), men også som en samlet nation efter vestligt forbillede. I denne sammenhæng undersøger Østergård grundene til, at kineserne mistede førertrøjen til fordel for Europa, når man nu ved, at de havde alle forudsætninger for at bevare den: en stærk centralmagt, et udviklet bureaukrati, verdens største indre marked og en mere avanceret teknologi end den, europæerne kunne stille op med, ikke mindst i søfarten i det tidlige 1400-tal.

I det sidste afsnit afrunder Østergård sit værk med strøttanker om EU's fremtid og kommentarer til EU's mange kriser, specielt siden 1992 (i den rækkefølge, dvs. med fremtiden først og de historiske kriser sidst!). Der peges ikke på nogen mirakelkur, men der henvises til en anden bog udgivet i 2018 af en tidligere EU-parlamentariker, hvilken skal naturligvis ikke afsløres i denne anmeldelse!

Østergårds *Hvorhen Europa?* rummer også en overskuelig indholdsfortegnelse, et nyttigt stikordsregister samt en fyldig litteraturliste. Bogen er velskrevet og en guldgrube af informationer om Europas historie de sidste 500 år. Undertegnede brugte eksempelvis flittigt Østergårds fremstilling af Trediveårskrigens årsager og konsekvenser i sin undervisning på Aurehøj Gymnasium. Når dette er sagt, har værket naturligvis nogle mere eller mindre alvorlige mangler og fejl.

For det første er det ikke altid, den nyeste forskning citeres eller anvendes i bogen. Det kan naturligvis skyldes, at den nyeste forskning ikke forelå endnu, da Østergård udgav sit værk. Det er f.eks. tilfældet i passagen om „Det antirepublikanske Frankrig“,⁸ hvor den nyeste forskning af den israelske historiker Limore Yagil kraftigt nuancerer den amerikanske historiker Robert Paxtons arbejde om Vichy-regimets „aktive medvirken i deportationen af de franske jøder til de tyske udryddelseslejre“.⁹

⁸ Jf. s. 212-214.

⁹ Jf. s. 213. Se ellers Limore Yagil: *Désobéir. Des Policiers et des gendarmes sous l'Oc-*

I andre tilfælde savner man blik for historiens uretfærdigheder, især når lejligheden byder sig til at give oprejsning! Det er således tilfældet i afsnittet om „Det Oldenborgske Monarki“,¹⁰ hvor Østergård kommer ind på det københavnske intellektuelle miljø i tiden efter det forfejlede danske forsøg på at implementere oplysningsidéerne i begyndelsen af 1770'erne under Struensee. Her kunne det have været en god idé at introducere os for det tætteste, vi kommer på en dansk revolutionær i slutningen af 1700-tallet, nemlig Malthe Conrad Bruun, hvis forfatterskab besynderligt nok aldrig er blevet undersøgt ud fra en politisk-idéhistorisk indfaldsvinkel. Ligeledes savnede jeg i afsnittet „Dansk politisk kultur mellem EU og Tidehvervs nationalisme“ en mere udførlig omtale af den såkaldte provopræst Harald Søbye, som det meste af sit liv stod i skarp kontrast til de nu langt mere kendte „sorte præster“: Søren Krarup og Jesper Langballe.¹¹

I afsnittet „Sovjetunionens nationale opløsning“¹² fremstiller Østergård forfatteren Héléne Carrère d'Encausse som den, der først forudså Sovjetunionens sammenbrud i sin bog fra 1978.¹³ Men dette er faktisk forkert, for både den sovjetiske systemkritiker Andrej Amalrik i essayet „Vil Sovjetunionen overleve indtil 1984“ (1970) og den franske historiker og sociolog Emmanuel Todd i bogen *La chute finale* (1976) kom tidligere med lignende forudsigelser.¹⁴ For slet ikke at tale om de Gaulle, som konsekvent kaldte 'Sovjetunionen' for 'Rusland' i 1960'erne! Dette skyldtes ikke senilitet, som nogle ellers troede – i hans ungdom eksisterede Sovjetunionen ikke – men at han mente, at Rusland var den nation, som styrede den ideologi, som blev kaldt 'Sovjetunionen'. Det var nemlig hans overbevisning, at ideologier forgår, men nationer består.¹⁵ Endelig vil jeg henvise til afsnittet „Frankrig og

cupation 1940-1944, Editions Nouveau Monde, Paris 2018 og Limore Yagil: *Les «anonymes» de la Résistance en France 1940-1942. Motivations et engagements de la première heure*, Editions SPM / L'Harmattan, 2019.

¹⁰ Jf. s. 36-44.

¹¹ Jf. s. 89-95.

¹² Jf. s. 161-162.

¹³ Héléne Carrère d'Encausse: *L'Empire éclaté. La révolte des nations en URSS*, Flammarion, 1978.

¹⁴ At de alle tre baserede deres forudsigelser på forskellige grundlag, har mindre relevans her.

¹⁵ Han udtalte også i det franske ministerråd følgende i juni 1962: „Les seules réalités internationales, ce sont les nations. La Russie boira le communisme comme le buvard boit l'encre“. Jf. Alain Peyrefitte: *C'était de Gaulle*, Paris 1994, I, s. 297.

USA – to revolutionære kulturer“.¹⁶ Der skriver Østergård, at „i april 1917 trådte USA ind i 1. Verdenskrig på Frankrigs og Storbritanniens side og reddede de udmattede entente-magter fra et truende nederlag“. Ankomsten af de amerikanske tropper var i sandhed et frisk pust, også selv om de amerikanske soldater kom med den berygtede spanske syge i bagagen. Men amerikanerne gjorde ikke alene udslaget til fordel for de allierede. Det skyldtes i høj grad den fælles ledelse af de allierede tropper under generalstabschef Ferdinand Foch i foråret 1918 samt i maj 1918 den massive ibrugtagning af den nye, effektive franske kampvogn Renault FT, der også blev anvendt af franske, amerikanske og britiske tropper ved det andet Marne-slag i juli 1918.¹⁷ USA's manglende gennemslagskraft ved Versaillesfreden afspejler blot, at de største bidragydere til krigen var og blev Frankrig og Storbritannien. Desuden: Hvordan kunne Wilson vente at påvirke sine allierede i Versailles, når han ikke engang var i stand til at formå sine landsmænd i senatet til at melde USA ind i Folkeforbundet?

Som et kuriosum kan det nævnes, at det var med en vis tilfredsstillelse, jeg læste afsnittet om „Suverænitet og dansk nationalisme“,¹⁸ hvor Østergård kommer ind på den danske folkeretsekspert Max Sørensen's indførelse af § 20 i Grundloven i 1953. Ganske rigtigt understreger Østergård, at hensigten var at skabe en mulighed for, at Danmark kunne uddelegere beføjelser/kompetencer til overnationale myndigheder og dermed deltage i forpligtende internationalt samarbejde. Østergård nævner også, at efter Danmarks medlemskab af EF blev Sørensen den første danske dommer ved EF-domstolen 1973-79. Netop forholdet mellem EU-medlemsstater og EF/EU-domstolen i Luxembourg er kernen i forskningsnetværket *A new History of European Law*, som undertegnede er del af.¹⁹ Specielt hvad Danmark angår, kan man med fordel læse Jonas Langeland Pedersen's ph.d.-afhandling om Danmark og EF/EU-retten.²⁰

Hvad angår bogens vigtigste emne – den Europæiske Union – giver Østergård klart indtryk af, at han de sidste 10-15 år i forhold til EU er gået fra skuffelse til skuffelse. Hans bemærkning om, at „globaliseringen som ideologi har nået sin grænse [og] erstattes af traditionel stormagtsrivalisering“, forstærkes af den erkendelse, han blev nødt til at omfavne, nemlig at EU er blevet „en koalition af nationale sta-

¹⁶ Jf. s. 214-217.

¹⁷ https://da.wikipedia.org/wiki/Renault_FT (27/9/2020)

¹⁸ Jf. s. 82-89.

¹⁹ <https://europeanlaw.saxo.ku.dk> (27.9.2020)

²⁰ Jonas Langeland Pedersen: *Constructive Defiance? Denmark and the Effects of European Law 1973-1993*, ph.d.-afhandling Aarhus Universitet, 2016.

ter og nationale interesser, som har svært ved at handle i fællesskab i modgang“. ²¹ De indledningsvis nævnte begivenheder fra år 2020 synes at bekræfte dette fuldt ud, ikke mindst i lyset af de seneste hændelser i den sydkaukasiske region Nagorno-Karabakh, hvor Armenien synes at være blevet ofret på realpolitikens alter. I en konflikt der til forveksling ligner 1800-tallets stormagtsspil synes Erdogan med endnu en stedfortræderkrig at ville genskabe den gamle osmanniske indflydelsesfære fra Sortehavet til det Kaspiske Hav på bekostning af den russiske ditto. ²² Nok af samme grund som i de libyske og græske tilfælde har EU i denne konflikt vist sig ude af stand til at handle i fællesskab for at indgå i en styrkeprøve med neo-sultan Erdogan. At true med at suspendere eller ophæve frihandelsaftalen mellem EU og Tyrkiet kunne ellers have været alvorligt nok til at tvinge Erdogan til besindighed.

Det er dog også her, Østergård ønsker at minde sine læsere om, at det netop var „erfaringerne med de negative følger af national suverænitet, der førte til [oprettelse af EF/EU]“. I denne sammenhæng er det bemærkelsesværdigt, at han i slutningen af sin bog anerkender „værdien af nationalstaterne“, ²³ for netop nationalstaten med dens ideal om enhed af stat og nation synes ellers hele vejen igennem bogen at være den store skurk.

Værre synes det at stå til, når landets identitet er lig med folk, stat og nation, for de nationale myter kan dermed vise sig endnu vanskeligere at aflive. I Danmarks tilfælde er en sådan identitet „resultatet af godt fire århundreders militære nederlag og efterfølgende landafståelser“. Men ifølge Østergård har danskerne i modsætning til andre folkeslag „blot vænnet sig til denne situation, og [...] derfor opfattes Skåne i dag ikke som et dansk Kosovo“. ²⁴ Jeg er dog af den opfattelse, at denne sammenligning med den serbiske situation er tvivlsom. Det var ikke et kalifat, danskerne tabte Skåne til, men et rivaliserende skandinavisk broderfolk. Der var en civilisation til forskel mellem Serbien og det Osmanniske Rige, og efter at osmannerne var forsvundet, og truslen mod Kosovo formindsket, skulle der en stærk leder som Tito til

²¹ Jf. s. 25.

²² Selvom det vækker undren i visse EU-kredse at Putin ikke synes at ville modsætte sig Erdogan, kan denne tilsyneladende russiske svaghed muligvis tilskrives Putins håb om at rive Tyrkiet løs fra NATO. Siden EU og de fleste vestlige lande valgte at indføre sanktioner mod Rusland, har landet nemlig været på udkig efter andre allierede og synes nu at have fundet det i Erdogans Tyrkiet, Xi Jinpings Kina, det iranske præstestyre og andre, mindre betydningsfulde, men beryggede regimer.

²³ Jf. s. 526.

²⁴ Jf. s. 94.

for at holde Jugoslavien sammen. Efter Tito blev det multikulturelle Jugoslavien til en multikonfliktuel realitet. Om det skyldes, at ethvert multikulturelt samfund bygger på en illusion, som Østergård anklager Krarup for at have skrevet, kan diskuteres.²⁵

Ikke desto mindre har vi længe set en lignende proces f.eks. i Libanon, og måske er den også undervejs i europæiske lande som Nederlandene, Belgien, Sverige samt specielt Storbritannien og Frankrig, hvor massiv immigration fra den muslimske verden og Afrika syd for Sahara længe har udgjort en kæmpe udfordring. I den sammenhæng sætter Østergård fingeren på det ømme punkt: værnepligten. Opfundet af Sverige i løbet af Tredivårskrigen, relanceret i større skala af det revolutionære Frankrig og finjusteret i Preussen i løbet af 1800-tallet var værnepligten det perfekte instrument til at skabe borgere på tværs af sociale skel og til at udjævne sproglige (dialekter) og mentalitetsmæssige barrierer. Jeg er derfor ganske enig med Østergård, når han understreger det problematiske ved, at de fleste EU-lande har afskaffet værnepligten på et tidspunkt, hvor den er mere nødvendig end nogensinde på grund af de ovennævnte udfordringer. Østergård ønsker tydeligvis en supranational erstatning på EU-niveau i form „af et aktivt europæisk statsborgerskab baseret på en forfatningspatriotisme [i lighed med, hvad] den nationale ideolog Grundtvig formulerede i sangen „Folkeligt skal alt nu være“. Ville et sådant tiltag rette op på den kendsgerning, at „folkelig begejstring for EU-projektet ikke kun er en mangelvare her i [Danmark], men også i det øvrige Europa“?²⁶

Som Østergård ser det, synes EU „aldeles uforberedt på at skulle forholde sig til en verden, hvor geopolitik er kommet tilbage, og staterne igen er optaget af grænser og territorium som før EU“.²⁷ Interessant er det i den sammenhæng at læse, at forfatteren anser den nuværende geopolitiske situation i Mellemøsten, Ukraine og Sydøsteuropa for at være en fortsættelse af 1. Verdenskrig.²⁸ Hans iagttagelse mangler en uddybende analyse og står i hvert fald i modstrid med min egen opfattelse, at vi lige er trådt ind i den 4. Verdenskrigs tidsalder. I dette perspektiv er de foregående verdenskrige naturligvis først og fremmest den 1. og den 2. Verdenskrig, og den 3. er Den Kolde Krig, som

²⁵ Jf. s. 93.

²⁶ Jf. s. 98.

²⁷ Denne optagethed af grænser gjaldt i hvert fald ikke i Macrons Frankrig, hvor grænserne aldrig nåede at blive lukket selv under det værste af coronapandemien. Flere iagttagere understregede, at Macrons ideologi, som bygger på globalismen, nok havde forhindret ham i at forholde sig til den nationale realitet.

²⁸ Jf. s. 31.

nu afløses af en 4. Verdenskrig, fordi vi har bevæget os ind i en polycentrisk verden. Dvs. en verden bestående af fremspirende magter, som i dag har styrken til at kunne udfordre den vestlige præntention om fortsat at dominere verden, men ikke er mægtige nok til at blive anerkendt som nye hegemoniske spillere på globalt plan. Set i det lys er denne polycentriske verden snarere polykonfliktuel, hvor Vesten desuden skal håndtere en populistisk udfordring af den liberale verdensorden, som mange troede havde sejret definitivt med Sovjetunionens opløsning i 1991.

Denne polykonfliktuelle situation forværres af, at Vesten med USA i spidsen gør alt, hvad der er muligt for at fastholde deres dominans i en verden under hastig forandring. Ganske vist har Sovjetunionens fald – og dermed enden på Den Kolde Krig (3. Verdenskrig efter min tælling) – i årene mellem 1991 og 2001 kunnet give USA det fejlagtige indtryk, at Vesten kunne diktere resten af planeten sin orden og sine værdier. Men denne periode med USA som verdens eneste hypermagt ophørte i 2001 med angrebet 11. september på World Trade Centre i New York, hvorefter det stod klart, at andre frembrydende magter havde viljen til at bestride Vestens dominerende position. Denne 4. Verdenskrig er dermed en ny kold krig, men uden Sovjetunionen: Mod-sætningen er nu mellem USA og Kina, uden direkte militære konfrontation naturligvis (koldkrigslogik med stedfortræderkrige), snarere en geoøkonomisk konflikt særligt om adgangen til og kontrol over klodens energiressourcer. Således har Kina for nylig, udover tilsyneladende at have fået styr på de sundhedsmæssige og økonomiske udfordringer affødt af den coronapandemi, det var ansvarlig for at have startet, offentliggjort en langsigtet plan, der sigter mod total dominans af verdensøkonomien fra 2035.²⁹

Det er min opfattelse, at fremtiden bliver en verden af stormagter, store nationer og store kulturelle/religiøse områder – f.eks. er Indien en føderation, og Kina kan sagtens anses som en nation på trods af dets gigantiske befolkningsmæssige størrelse – og i denne verden er det først og fremmest de store civilisationsområder, som vil have pondus.

Hvor står Europa i dette billede? Har det pondus? I skrivende stund er EU stadig hverken en nation eller en føderation, men snarere en magtesløs *sui generis* anordning, som den manglende evne til at håndtere coronakrisen og de efterfølgende sundhedsmæssige, økonomiske og sociale udfordringer samt den manglende vilje til at konfrontere

²⁹ „China's 2035 plan raises fears of greater confrontation with US“, Nikkei Asia, 4.11.2020 <https://asia.nikkei.com/Opinion/The-Nikkei-View/China-s-2035-plan-raises-fears-of-greater-confrontation-with-US> (15.11.2020).

Erdogans Tyrkiet viste det med al ønskelig tydelighed i 2020. I den forbindelse hører vi tit det sædvanlige ordskvalder om, at EU fungerer langt fra optimalt, netop fordi der ikke er nok EU. Det er meget muligt, men vil man som europæer fortsat eksistere i den verden, vi har i vente, og ønsker man at se den europæiske civilisations fortsatte beståen, så er det efter min mening afgørende, at EU udvikler sig til et regulært magtcentrum, og at unionen vedkender sig den civilisation, den er produkt af. Det er for øvrigt et af de væsentligste budskaber fra den amerikanske politolog Samuel Huntingtons *Clash of civilizations*: „I dag er det civilisationer, som tæller“. I den sammenhæng kunne Østergård have givet mere plads til dikotomien i Huntingtons og Francis Fukuyamas fremtidsvisioner i kølvandet på kommunismens fald. Med den efterfølgende coronapandemi som nok det sidste søm i globaliseringens ligkiste (i hvert fald den globalisering, vi har kendt de sidste to eller tre årtier) ville det have været på sin plads.

Under alle omstændigheder synes den nationale ramme i dag at være handicappet specielt i EU-regi, siden princippet om national suverænitet er blevet svækket. Det, der ligger til grund for dette princip, er nemlig, at et suverænt land, som er denne betegnelse værdig, bør slå sin egen mønt, have styr på sine territoriale grænser, være parat til at forsvare dem og have en national lovgivning med fortrinnet for internationale traktater. Vedrørende netop det sidste punkt understreger Østergård (i lighed med netværket *A new History of European Law*),³⁰ at EU-ret og dermed EF/EU-traktater har direkte effekt på samt forrang for national ret siden to afgørende domme udstedt af en aktivistisk EF/EU-domstol i begyndelsen af 1960'erne.³¹ Her vil jeg mene, at denne form for „sakralisering“ af EU-traktater over for medlemsstaternes nationale love før eller senere må føre til det utænkelige: nemlig at nationalstaten som politisk suveræn og juridisk autonom enhed ikke længere udgør hovedhjørnesteinen for de statslige/retslike organisationsformer. Det har bl.a. Grækenland fået at føle under den økonomiske krise, som har ramt landet så hårdt de sidste mange år. Således fik den nyvalgte græske premierminister Alexis Tsipras i januar 2015 at vide fra Den Europæiske Kommissionens formand, Jean-Claude Juncker, at „der ikke kan være demokratiske valgmuligheder

³⁰ Alexandre Bernier: *La France et le droit communautaire 1958-1981: histoire d'une réception et d'une co-production*, ph.d.-afhandling Københavns Universitet, 2017; Morten Rasmussen: „From International Law to a Constitutional Dream? The History of European Law and the European Court of Justice, 1950 to 1993“, i Ignacio de la Rasilla & Jorge E. Viñuales (red.): *Experiments in International Adjudication – Historical Accounts*, Cambridge University Press, 31.5.2019, s. 287-313.

³¹ Jf. s. 393.

mod de europæiske traktater“ („Il ne peut y avoir de choix démocratique contre les traités européens“).³²

Der rejser sig således spørgsmålet om den aktuelle indretning af EU's makroøkonomiske kurs, som længe har været kosmopolitisk, frihandelsvenlig og ultraliberal. Til gengæld har den mere eller mindre bevidst fravalgt at være magtfuld på det makropolitisk niveau, nok for ikke at genere den amerikanske hypermagt. EU's genrejsning i flere borgerers øjne vil nødvendigvis skulle gå igennem en revurdering af denne praksis. En sådan genrejsning kræver naturligvis, at vi holder op med at tro, at vi i Vesten kan påtvinge andre vores luner. Der er en væsentlig forskel i det nuværende modsætningsforhold mellem USA og Kina: Sidstnævnte har aldrig forsøgt at gøre verden kinesisk. Faktisk har Kina altid været af den opfattelse, at det udgjorde en verden for sig. Som Østergård minder os om i sit værk, er det netop, hvad udtrykket „riget i midten“ henviser til.³³ Selv i første halvdel af 1400-tallet, da den kinesiske admiral Zheng He sejlede til Afrika med den største flåde, verden hidtil havde set, var det ikke med det mål at erobre fjerne egne. I henhold til tributsystemet – som til forveksling ligner vores middelalderlige vasalsystem – var det mest for at vise omverdenen, at det ikke kunne betale sig at udfordre riget i midten.³⁴

Europa (og senere hen USA) har til gengæld ikke tøvet med at forsøge at vestliggøre verden, men i dag går den ikke længere. Ikke kun fordi Vesten ikke har midlerne til at gøre det, men også fordi de øvrige folkeslag/civilisationsområder ikke længere accepterer det, som tilfældet var i kanonbådspolitikens æra. I 1800-tallet drømte eliteerne fra afrikanske eller asiatiske lande om at studere i Oxford og om at blive optaget i flokken af Lords. Nu er denne tid for længst forbi. De øvrige folkeslag er tilfredse med at være dem, de er, og det er det, vi skal forstå i Vesten. Den åndelige konsekvens, Europa bør drage, er, at EU skal droppe den arrogante universalisme, som alligevel ikke har noget formål, da den ikke længere har chance for succes. Det er bedre at gøre sig til talsmand for en „differentialistisk“ universalisme, dvs. at andres forskellighed bør respekteres – inklusive vores egen her i Vesten! I det store spil af betydningsfulde kulturelle områder, som står over for hinanden, bør ethvert af dem have ret til sin egen identitet,

³² Jean-Jacques Mevel: „Jean-Claude Juncker: „La Grèce doit respecter l'Europe“, *Le Figaro*, 28.1.2015 <https://www.lefigaro.fr/international/2015/01/28/01003-20150128ARTFIG00490-jean-claude-juncker-la-grece-doit-respecter-l-europe.php> (1.10.2020)

³³ Jf. s. 513-520.

³⁴ Patricia Ebrey: *China*, Cambridge University Press, 2002, s. 190-217.

herunder også den europæiske civilisation med dens kristne grundlag og dens græsk-romerske arv.

Således bør Østergaard, når han stiller det retoriske spørgsmål om EU er en „kristen klub“,³⁵ hellere spørge sig selv om det handler om selvpfattelse, eller om hvordan vi bliver opfattet. De seneste islamistiske attentater i Europa har med al ønskelig tydelighed vist, at europæerne opfattes som et kristent folk, uanset om de vil eller ej.

Ved at ignorere sine kristne rødder kører EU således den forkerte vej i forhold til den nye verden, vi er kommet ind i: Der skal man have en identitet, og man bør være i stand til at forsvare den. En forstærket national suverænitet er ikke den optimale løsning i Østergårds øjne, men han må erkende, hvor stor betydning selvforvaltning har for at undgå at blive afhængig af andre, f.eks. af Kina, som vi så det i visse medlemslande under coronapandemien. Hvilken reformvej bør EU følge? Lytter man til mange EU-borgere, står respekten for subsidiaritetsprincippet – dvs. at det, der kan klares lokalt, også forbliver på det lokale niveau – og behovet for et handlekraftigt og visionært EU øverst på ønskelisten. I den sammenhæng er der grund til at spørge sig selv, om der virkelig er brug for at genopfinde den dybe tallerken? Selv Østergård synes at mene, at det er i de gamle gryder, man laver den bedste grød. Således understreger han, at „De Gaulles betydning for det Europæiske Fællesskab var langt fra kun negativ, og det er på mange måder hans vision om 'fædrelandenes Europa' der har sejret“.³⁶ Ser man tilbage på 1960'erne fremlagde de Gaulles Frankrig en plan (Fouchet-planen fra 1961) for oprettelsen af et mellemstatsligt (horisontalt) samarbejde i stedet for det supranationale (vertikale) samarbejde, som var ved at tage form i Bruxelles. Kunne en revideret, mindre franskcentreret og mindre stormagtspræget version af denne plan være en vej til at reformere EU efter borgernes ønske? Det ved jeg naturligvis ikke. Men på den anden side henviser Østergård selv sidst i sin bog til løsninger fra en bestemt EU-parlamentariker. Måske skal det være min næste læsning!

Alexandre Bernier

³⁵ S. 436.

³⁶ Jf. s. 410.